

Hel en Hemel

DE MIDDELEEUWEN IN HET NOORDEN

Wie Peter Greenaway in huis haalt om een archeologietentoonstelling vorm te geven, kan verwachten dat hij iets anders te zien krijgt dan keurig gerubriceerde botjes. De expositie Hel en Hemel in het Groninger Museum is een middeleeuwse ervaring met verwijzingen naar de 19de en de 20ste eeuw. In Groningen gebeurt veel deze zomer. Wie net als Greenaway een fascinatie heeft voor de middeleeuwen en handschriften, moet zeker gaan kijken in de hoofdstad Groningen en bij het buurtschap Dorkwerd, niet ver van de stad.

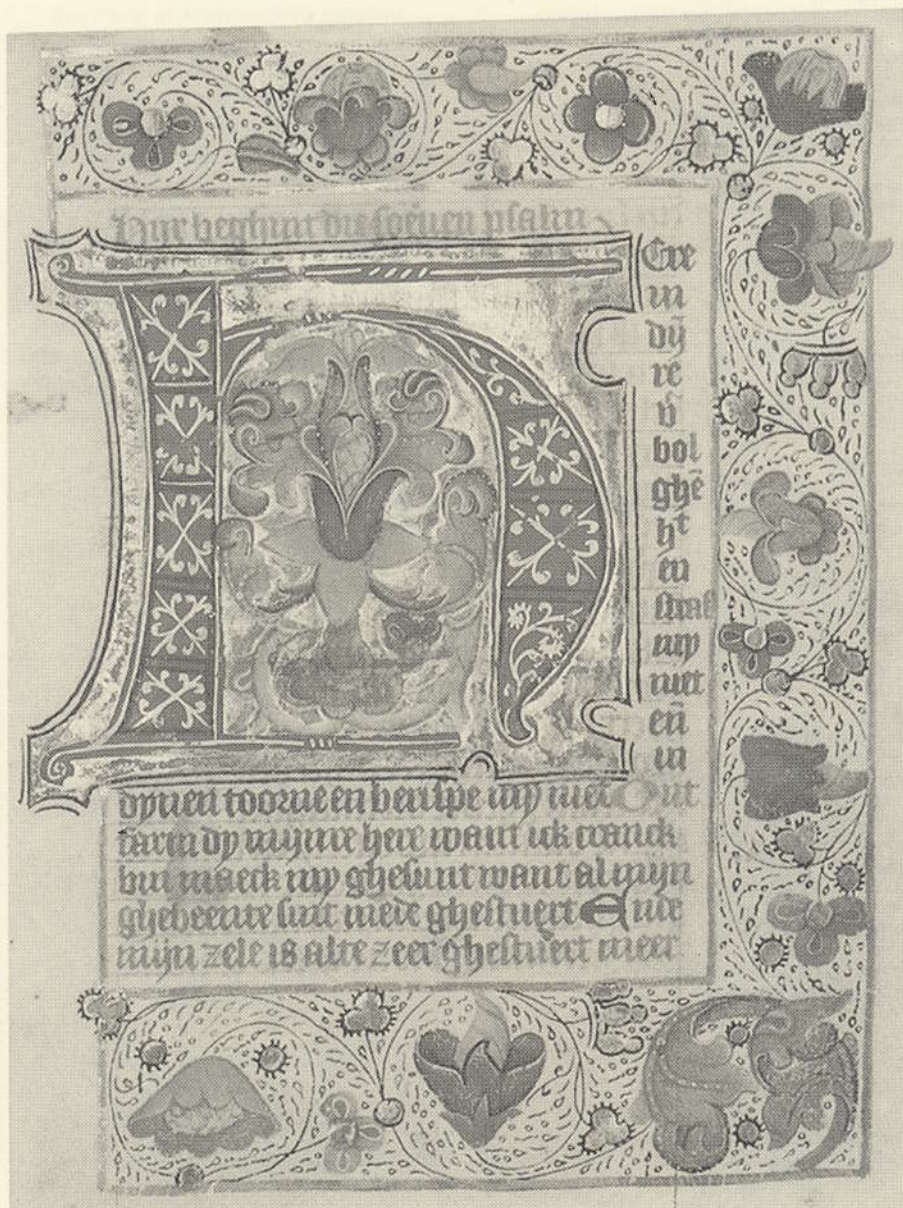
Greenaway is vooral bekend geworden door zijn films. *The cook, the thief, his wife and her lover*, en in kringen van kalligrafen een must, de films *Prospero's books* en *The Pillow Book*. Maar Greenaway schildert ook en hij is bovendien veelgevraagd als gastconservator van grote exposities in de hele wereld. In Bologna en Malmö maakte hij tentoonstellingen, waaraan ook – en dat interesseert ons natuurlijk speciaal – Brody Neuschwander als kalligraaf meewerkte. Veel prachtige middeleeuwse handschriften uit Noord-Nederland en dan ook nog hedendaagse kalligrafie van Brody Neuschwander, samen in een heel bijzonder museum zijn voldoende redenen om in de trein naar Groningen te stappen.

1

2

3

Direct bij het NS station ligt het opvallende Groninger Museum. Het is een wonderlijk, maar intrigerend bouwwerk in alle kleuren van de regenboog. De Italiaanse architect Alessandro Mendini maakte het in 1994. Zijn ontwerp zorgde in de beginjaren voor tienduizenden bezoekers die speciaal voor de architectuur kwamen. Of het ontwerp de generaties overleeft, weet ik niet. Boeiend voor nu is het wel. Mendini heeft de eigenaardige – maar onder architecten niet ongebruikelijke – opvatting dat niet de functie van het ontwerp uitgangspunt is, maar de schoonheid ervan. Greenaway is geen fan van dergelijke ontwerpopvattingen, vertelt hij bij de perspresentatie van zijn expositie. Hij mist de ramen in zijn expositie, waardoor de relatie tussen binnen en buiten vervalst. Het is een vorm van arrogantie van de museummakers om gebouwen te maken die prachtig zijn, maar waarin je geen expositie kunt maken. Toch is het Greenaway gelukt een adembenemende tentoonstelling te maken.

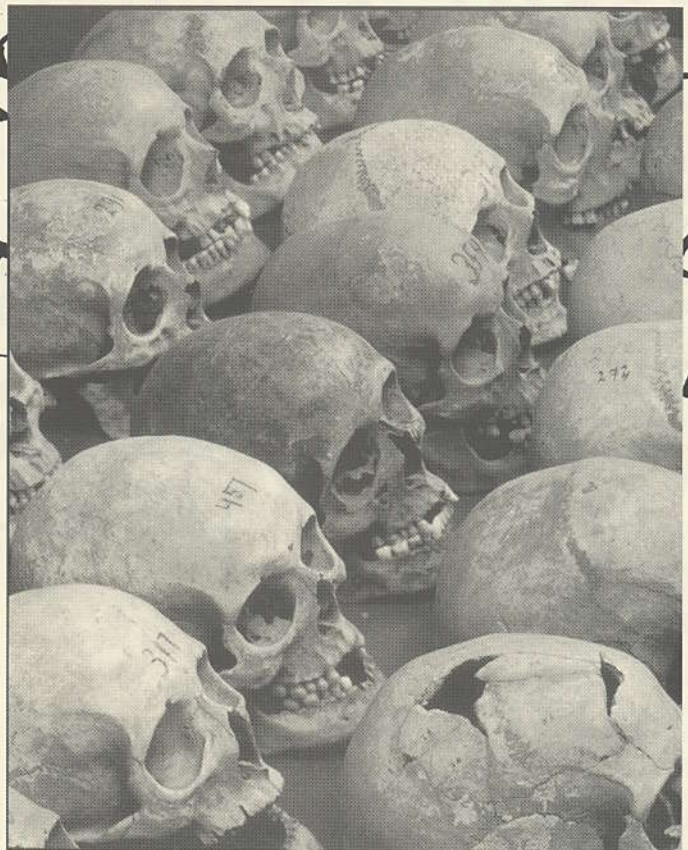
Hij beschouwt *Hel en hemel* niet alleen als een expositie over de middeleeuwen, maar ook als een essay over museumpresentatie. Het is een heel intelligent opgezette tentoonstelling waarin drie tijdlijnen te herkennen zijn. In de eerste plaats natuurlijk de middeleeuwen. Er is een prachtige collectie artefacten bij elkaar gebracht. Handschriften, botten, kookpotten, religieuze kunstvoorwerpen, en vooral heel veel van alles. De overrompelende hoeveelheid knoken van monniken uit het klooster van Aduard en de honderd kookpotten in stalen stellingen maken juist door die overvloed een indruk die verder gaat dan een illustratie van een tijdsbeeld. De toeschouwer kan er niet meer omheen. Hier is de hel.

Daarnaast zijn er verwijzingen naar het pre-industriële tijdperk, rond 1850, waarin vele grote collecties werden opgezet. Zelf ziet hij het als een Jules Verne-achtige sfeer, en daar kan ik me wel iets bij voorstellen. Roestig stalen rekken, machines die een lawaaiig vervreemde sfeer opwekken, en een cake-walkachtig labyrint, dat we echt door moeten voor we aan de hemel kunnen denken. Als laatste tijdlaag heeft Greenaway geput uit de technologische mogelijkheden van onze tijd. Hij maakt gebruik van belichtingstechnieken en projecties uit de theaterwereld en van films in allerlei variaties. De ware aard verloochent zich niet.

roffen door een stadsbr...
en sluit na een vijftig...

KRUIS
Stor

van
de Friese steden.

In de films, die continu draaien, spelen hand en pen van Brody een grote rol, zoals we dat ook eerder in de grote films van Greenaway gezien hebben. Voordat we de hel in gaan, zien we de eerste film. Een hand schrijft teksten uit de kroniek van Abt Emo. Emo van Huizinge was abt van het klooster van Aduard, het grootste klooster in de Nederlanden. Hij beschreef in zijn kroniek het dagelijks leven in en rond het klooster. Zijn kroniek hangt, pagina voor pagina gefotografeerd, tegen een enorme wand.

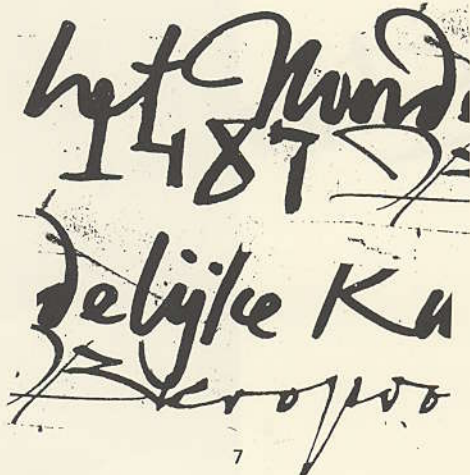

Het is een prettig gezicht, die letters en woorden die zich tot zinnen aaneen rijgen in een rustige en ritmische beweging. Even dacht ik, dat het mijn eigen verknipte letterliefde was, waardoor ik zo geboeid was, maar heel veel mensen – waarvan ik veronderstel dat het niet allemaal kalligrafen zijn – staan daar een hele tijd rustig naar die film te kijken.

Even verder zijn zes schermen op een hoge muur in het trappenhuis opgesteld. Gelijktijdig draaien daar, naast en boven elkaar, zes films waar letters en beelden, woorden, vuur en duiven elkaar afwisselen.

Daarna gaan we echt de hel in. Evenals voor de hemel zijn daar drie zalen voor gereserveerd. Drie maal hel, drie maal hemel, en daartussen wordt de balans gevormd door boeken. Veel boeken.

Het christendom in het Noorden bracht dijken en boeken, en beide waren belangrijk voor beschaving en wetenschap. Dat laat Greenaway zien met wastafeltjes en schrijfplankjes, maar ook met handschriften over Oudfries recht, psalters, getijdenboeken, kronieken en oorkonden.

De boeken, maar ook de doopvonten, heiligen en reliekschrijnen, leiden ons door reiniging naar de hemel. Petrus tenslotte staat met zijn sleutels klaar bij de ingang van de hemel, zoals de hellehond dat vóór hem deed bij de helingang.

De catalogus bij de expositie geeft veel informatie over de voorwerpen en over de mensen in Noord-Nederland in de middeleeuwen.

De letters van Brody spelen een grote rol in de expositie. Toch is zijn rol ondergeschikt aan het geheel. Greenaway is de kunstenaar, zijn belichtingsman, de video-editor, de kalligraaf, zijn allemaal gereedschappen die hij nodig heeft voor de voltooiing van zijn kunst. Zonder hen kan hij niet, maar als veel meer dan kunstambachtlieden ziet hij hen ook niet. Greenaway is de projectmanager met het visioen, naar zijn wensen en ideeën geeft zijn gereedschap vorm. De smaak van Greenaway geeft de doorslag, en dat is soms wel jammer. De reusachtige rode letters op de wand, aan de ingang van de hel, hadden aanvankelijk een prachtige open structuur door het reliëf van de wandbekleding. Bij de opening van de expositie viel direct op, dat ze helemaal effen rood opgevuld waren. Felrood en indrukwekkend, dat wel, maar ook een beetje doodgeschilderd...

Hel en hemel is de opmaat tot de grote zomermanifestatie VIA>Dorkwerd.

In het weidse landschap en de kleine kerkjes rond de stad Groningen worden deze zomer veel voorstellingen, exposities en kunstwerken in welke vorm dan ook gerealiseerd. Het landschap krijgt daarbij een centrale rol. Ook hier heeft Peter Greenaway, met name in het Wierdepaviljoen bij Dorkwerd, een rol gespeeld. Acht gefilmde landschapsreizen spelen er een rol, maar ook de inrichting van het paviljoen is theateraal en in het landschap heel bijzonder. Ook in dit project heeft Brody Neuenschwander een kalligrafische rol gespeeld.

Overigens is Brody ook nog in een ander deel van Nederland te zien deze zomer. In het Museum Rijswijk maakt hij in september deel uit van een expositie met Vlaamse letterkunst in beeld. Deze expositie met werk van de familie Boudens, Joke, Liesbet, Jeroen, Kristoffel en Pieter, en hun kalligrafische gasten c.q. vrienden, was eerder in Vlaanderen te zien. Een goede gelegenheid om het gebonden werk in de Greenaway expositie eens te vergelijken met het vrije werk in Rijswijk.

8

Het is lang geleden, dat ik zo enthousiast was over een tentoonstelling vol middeleeuwen. Maar *Hel en hemel* blijft ook na drie keer kijken boeien. Ik ben blij, dat ik er dichtbij woon.

Er gaat niets boven Groningen, roepen de Groningers ons regelmatig toe. Als Fries geef ik dat deze keer – met moeite – toe. Het blijft een troost, dat conservator Egge Knol van het Groninger museum op zijn beurt – ook al met moeite, want de relatie Fryslân Groningen kent zo z'n gevoeligheden – moest toegeven dat de Groningers in de Middeleeuwen een soort Fries spraken.

Baukje Scheppink

noord-oostelijk

De expositiegegevens vindt u op pagina 16.

- 1 Goudgele munt
- 2 Zegelstempel van de stad Groningen met afbeelding van de romaanse Martinikerk
- 3 Getijdenboek uit Benedictijnerklooster te Selwerd, 15de eeuw
- 4 Tegel met Wapen van abt Rekamp van de abdij van Aduard, 1547
- 5 Uit het voormalig refugium van het klooster Aduard. 1547
- 6 Afkomstig uit Aduard 13de - 16de eeuw
- 7 Uit de voorstudies (ruwe schetsen) van Brody Neuenschwander
- 8 Aan het werk in het Groninger Museum

foto's 1, 4, 5, 6 John Stoel,
2 Peter Broekhuizen
8 Baukje Scheppink

uit de collectie van:
3 Universiteits Bibliotheek Groningen
1, 2, 4, 5 Groninger Museum
6 Rijksuniversiteit Groningen